DIN NOU DESPRE CORESPONDENŢA LUI VASILE PÂRVAN

DE

D. M. PIPPIDI

De la apariţia notei *În jurul corespondenţei lui Vasile Pârvan*, într-un fascicul precedent al Studiilor clasice (XIV, 1972, p. 251—258), în care mă ocupam îndeosebi de scrisorile învăţatului către Marta Bibescu publicate de destinatară cu cîţiva ani în urmă în Revue archéologique [1], o culegere generală a corespondenţei private şi chiar a actelor publice semnate de autorul *Geticelor* în vreuna din calităţile lui oficiale a fost întocmită şi editată de Alexandru Zub cu o sîrguinţă şi o seriozitate vrednice de laudă [2]. E vorba, într-adevăr, de un mare efort de informare şi documentare, de scotociri în numeroase arhive publice şi particulare, pentru a strînge laolaltă cele aproape 200 de scrisori adresate de P. de-a lungul anilor unor prieteni şi colegi, cele 148 de rapoarte şi adrese trimise, după împrejurări, Academiei Române, Ministerului Instrucţiunii sau Universităţii din Bucureşti, în sfîrşit, cele 22 de acte personale, începînd cu actul de naştere al învăţatului şi sfîrşind cu brevetul de Mare Cruce a Ordinului Coroana Italiei. Dintre puţinele scrisori adresate lui P. care se editează în culegere, una singură prezintă un interes deosebit, iscălită de Tudor Vianu şi deallminteri cunoscută prin publicaţiile lui H. Zalis.

Vorbind altădată de scrisorile din anii berlinezi ai lui P. adresate foştilor săi dascăli de la Facultatea de Litere din Bucureşti: N. Iorga, D. Onciul, Ion Bogdan şi Ion Bianu, sau unor comilitoni ca Traian Bratu şi Marin Simionescu-Rîmniceanu, toate pline de preocupări ale momentului, cînd nu de aspre griji materiale, făceam observaţia că trădează prea puţin din fiinţa adîncă a celui ce le scria, a cărui statură intelectuală şi morală avea să se dezvăluie abia mai tîrziu, în toiul activităţilor sale de arheolog militant şi de profesor inspirat. Din acest punct de vedere, culegerea prezentă ne oferă plăcute surprize, în sensul că pune în circulaţie un număr relativ mare de scrisori către Simionescu-Rîmniceanu, de un interes cu totul deosebit, pe lîngă altele adresate surorilor sale Lucreţia şi Elvira, revelatoare nu numai pentru sentimentele fraterne ale semnatarului, de o rară gingăşie, dar şi pentru preferinţele lui literare, întemeiate pe o sigură cunoaştere a principalelor literaturi europene. Primele, puse la dispoziţia editorului de colegul nostru Radu Vulpe, apar aci pentru întîia oară. Celelalte, oferite redacţiei revistei Vremea de George Călinescu, au fost tipărite mai întîi în numita publicaţie de Alexandru Talex (1931/32), apoi reeditate de Marin Bucur în Manuscriptum (1972).

Dintre acestea din urmă, aş vrea să mă opresc o clipă asupra scrisorii din 3 august 1906, adresată din Berlin surorii sale Elvira (mai tîrziu Elvira Apăteanu), în care tînărul doctorand îşi mărturiseşte cu căldură visurile de viitor şi nobila ambiţie de care e însufleţit. „Visez cu ochii deschişi. Mă văd departe în Miazăzi, în Italia ori în Grecia, călătorind prin oraşele lumii antice şi pregătindu-mă pentru sarcina ce mai degrabă ori mai tîrziu voi avea-o, de a învăţa pe alţii ceea ce învăţ eu acum... Mă văd apoi întors în ţară cu mai multă putere şi mai multă cinste, cu mai multă putinţă de a face binele împrejurul meu... Mă gîndesc atuncea la voi care... veţi duce cu ajutorul meu o viaţă mai uşoară ca acum... mă gîndesc... Doamne, la cîte nu mă gîndesc..." Şi mai departe: „Ah, mai sus, tot mai sus, dragă Elviră, nu în treptele ierarhiei lumeşti, ci în cunoaşterea şi înţelegerea lumii, în stăpînirea unei cît <de> mici părţi din ştiinţa omenească atît de restrînsă şi totuşi atît de nemărginită... Mai departe, tot mai departe spre lumina adevărului şi spre căldura binelui. Să vie o zi cînd şi tu să poţi să spui c-ai făcut ceva pentru ţara şi neamul tău... Şi-apoi pot să se prăpădească toate celelalte visuri în nimic — dar să vie acea zi în care să vezi că n-ai lucrat zadarnic, că cei ce aşteptau ceva de la tine au primit puţinul ce le puteai da..." (p. 343—344).

---

[1] 1966 (2), p. 343—356.

[2] Vasile Pârvan, *Corespondenţă şi acte*. Ediţie îngrijită, cu introducere, note şi indice de Alexandru Zub. Editura Minerva, Bucureşti, 1973. XXXII—499 p. in 8°.

Cît priveşte scrisorile către Marin Simionescu-Rîmniceanu (pînă la urmă singurul prieten pe care P. pare să-l fi preţuit fără rezerve şi căruia se mărturiseşte fără reţineri), ele privesc cîte o dată probleme băneşti sau de „politică" universitară (o oarecare surprindere trezeşte atenţia stăruitoare cu care, din Berlin sau din Breslau, viitorul explorator al Histriei urmăreşte vacanţele şi promovările de la facultăţile de Litere din Bucureşti şi Iaşi, în perspectiva unei posibile numiri la întoarcerea în ţară), alteori, şi în modul cel mai amănunţit, probleme de estetică muzicală ori literară. Trăsătură interesantă, textele din această categorie sînt scrise în limba germană, despre a cărei deplină stăpînire din partea lui P. ne oferă o mărturie irefutabilă. Dar şi mai interesant e conţinutul lor, fie că e vorba de impresiile stîrnite în autor de audierea *Electrei* lui Richard Strauss [3], de interpretarea lui Hamlet de Kainz, de o judecată discutabilă asupra literaturii franceze în general şi a lui Racine în special [4], în sfîrşit de transporturile de un romantism nestăpînit provocate tînărului anahoret de lectura unor cînturi din *Childe Harold's Pilgrimage* a lui Byron: „Ich schreibe dir so, weil ich gestern Abend wieder einer jenen unsere Persönlichkeit in nichts auflösenden und doch so unendlich beglückenden Freuden, die uns die vollendeten Kunstwerke verschaffen, teilhaftig ward. Ich las Byron's *Childe Harold's Pilgrimage*. Es war ganz still im Zimmer und im ganzen Hause. Ich konnte die nur im Gedanken gelesenen Worte hören. Je mehr ich dieser wohltuenden Stille unbewusst und von ihr durchdrungen war, desto mehr Sinn gewannen die Worte die ich las. Und Childe Harod's schwermütiges Denken über die Vergänglichkeit alles Menschlichen und doch über dessen „göttliche" Schönheit und Erhabenheit ward mir zu greifbarer Wirklichkeit und als, im IV. Gesang, Byron über das damalige Unglück Italiens, über dessen antike Grösse und Verfall in von der Ewigkeit angehauchten Versen zu singen begann, Tränen kamen mir in die Augen und bangen Herzens verfolgte ich die Wanderung des von unendlicher Liebe zum Lande der ewigen Schönheit durchglühten Dichters..." [5].

Asemenea texte (şi altele ce s-ar mai putea spicui în frumoasa culegere a lui Alexandru Zub) ar merita desigur o mai lungă discuţie, al cărei loc nu-i însă în aceste pagini. Mai potrivit mi se pare să relev în cele ce urmează, pe lîngă unele informaţii şi judecăţi asupra vieţii noastre universitare în primii ani ai secolului, cîteva amănunte revelatoare despre activitatea lui P. la catedră sau la Muzeul Naţional de Antichităţi, unde — din decembrie 1910 — preluase succesiunea lui Murnu, cu intenţia hotărîtă de a îmbunătăţi situaţia moştenită.

Adresele din arhiva Facultăţii de Litere privitoare la biblioteca Seminarului de Istorie antică şi Epigrafie (mai mult inexistentă, la data luării în primire, şi pe care P. n-avea să înceteze de a o înzestra pînă la dispariţia sa prematură) au fost publicate şi explicate încă din 1970 de Maria Vulcu, cu competenţa cuiva care a gospodărit vreme îndelungată comoara

---

[3] P. 347: „Die *Elektra* ist überwältigend; *Salomé* ist bloss ein schönes Spiel in Vergleich zu ihr: was die Menschen seit Sophokles her an Trauer und Schicksalsahnung erlebt haben scheint Strauss in einer einzigen Tondichtung Zusammengepresst zu haben. Es gibt Augenblicke wo man vor Ergreifung in dem Staub sinken möchte um das Wunderbare wie die furchtbare Stimme der Götter anzuhören. Ich schäme mich dir mehr darüber zu schreiben: würde ich noch tausend Mal die *Elektra* hören, so könnte ich doch nichts was ihrer würdig sei über sie berichten" (Cf. şi p. 355).

[4] P. 386: „În ce priveşte pe Racine, iată ce-ţi pot spune: am un respect care atinge pietatea pentru *Erlebniss*-urile aproapelui; de aceea mi s-ar părea cea mai crasă lipsă de delicateţă ca să vin acum cu argumente (!) să-ţi distrug viziunea frumoasă ce ai avut. Părerea mea e că ai pus tu, de la tine, mai mult suflet decît merită Racine în bucata lui. Se poate că mie îmi strică şi mă împiedică să-l gust cunoaşterea mai precisă istorico-literară a originelor dramelor lor: Seneca et compania!... Şi asta... *verleidet mir alles Geniessen*. În orice caz însă franţujii mi-au fost *von jer her* antipatici pentru că *mint* în tot ce spun, şi de aceea singurul pe care-l citesc cu plăcere e Molière: înţeleg, dintre cei mai vechi...".

[5] P. 360. Din versurile de care vorbeşte P. şi pe care le reproduce, cf. îndeosebi pe cele inspirate de unele monumente din Florenţa:

In Santa Croce's holy precincts lie
Ashes which make it holier, dust which is
Even in itself an immortality..

Sau pe cele care deplîng mărirea pierdută a Romei:

Oh Rome! my country! City of the soul!
The orphans of the heart must turn to thee,
Lone mother of dead empires!

de cărţi a Facultăţii de Istorie. Retipărirea lor în culegere nu-i totuşi inutilă, cum nu-i desigur inutilă cuprinderea în ea şi a altor acte administrative redactate de P. în multiplele-i calităţi şi adresate autorităţilor universitare şi de Stat — ministere, prefecturi şi primării din diferite oraşe ale ţării — în legătură cu săpăturile organizate de Muzeul de Antichităţi sau cu descoperiri arheologice întîmplătoare.

Revelator pentru spiritul totodată înaripat şi realist al învăţatului mi se pare raportul întocmit la scurtă vreme după numirea sa ca director al Muzeului de Antichităţi şi adresat Ministrului Instrucţiunii pentru a-i semnala lipsurile ce se cereau remediate şi, înainte de toate, atribuirea unui local corespunzător şi numirea cîtorva colaboratori ştiinţifici. ,,În strîmtoarea în care se află astăzi Muzeul Naţional de Antichităţi — scria tînărul director, cu o lăudabilă fermitate — o sistematizare a colecţiilor lui, cu excluderea aproape a întregii secţii arheologico-epigrafică,... nu se poate face fără imediata reparare a neajunsului aşa de ciudat şi caracteristic pomenit mai sus, din organizaţia administrativă a muzeului, anume lipsa unor asistenţi ştiinţifici pe lîngă director". Şi adăuga, cu explicabilă amărăciune: ,,Este mai presus de îndoială că, aşa cum se află acum muzeul, el nu poate fi socotit o instituţie de cultură a ţării decît numai dacă starea nesuferită de astăzi va fi un provizorat de doi-trei ani, altfel subsemnatul nu înţelege de ce să se mai încarce bugetul Statului cu cele 20—25000 lei anual pentru Muzeul Naţional de Antichităţi, dacă lucrurile care ar trebui să facă mîndria noastră de reprezentanţi ai culturii din Răsăritul Europei, adică antichităţile greco-romane, umplu coridoarele, curtea ori grădina Universităţii. Cu antichităţi de acestea greco-romane, în număr mai mic şi de mai puţin interes ştiinţific, germanii au alcătuit la Rin, în fostele provincii romane Germania Superior şi Inferior, un întreg şir de muzee provinciale de toată frumuseţea, excelente instituţii şi ştiinţifice şi de educaţie ale poporului german" [6].

Unele din neajunsurile semnalate în acea împrejurare s-au îndreptat măcar în parte în 1931, cînd s-a atribuit Muzeului localul din strada Frimu, altele dăinuie şi astăzi. În schimb impulsul dat de P. cercetărilor de teren n-a întîrziat să capete o amploare nesperată, ajungîndu-se, în anii de după moartea lui, şi mai ales de după înfiinţarea Institutului de Arheologie, la un plan de săpături anuale care prin amploare şi varietate depăşeşte desigur tot ce putuse spera în această privinţă precursorul.

În aceeaşi ordine de idei, nu mi se pare de prisos să atrag atenţia asupra altui raport, din 18 aprilie 1914, în care atrăgea atenţia autorităţilor asupra riscului de distrugere a mai multor aşezări greco-romane din Dobrogea — Capidava, Cekircea, Vadu[7] —, precum şi asupra cererii trimise Academiei la 13 mai al aceluiaşi an, în care, fără exagerare, se poate recunoaşte actul de naştere al marelui şantier arheologic Histria. ,,Domnilor colegi, — se adresa el membrilor Secţiei istorice, — încheind în anul acesta săpăturile de la Ulmetum, subsemnatul roagă Academia să binevoiască a lua în discuţiune, dacă nu e cazul a se pune aplicare alin. b din art. 3 al Statutelor Academiei, care spune că Secţiunea istorică ,,la iniţiativa pentru explorarea arheologică a ţărilor române". Una dintre cele mai însemnate cetăţi antice care aşteaptă să fie cercetate este Histria. În anul acesta Secţiunea istorică are un plus disponibil în buget de 10.000 lei, din care poate s-ar putea întrebuinţa o parte şi pentru aceste cercetări, pe care n-ar fi poate de prisos să le ia Academia sub auspiciile ei" [8].

Răspunsul afirmativ al Academiei — întemeiat pe avizul unor oameni ca Onciul, Sturdza, Bogdan şi Iorga — n-a întîrziat. Şi astfel, o lună mai tîrziu, cu fondurile obţinute de la înaltul aşezămînt, începeau lucrările pe un şantier ale cărui rezultate — acumulate aproape fără întrerupere timp de şaizeci de ani — aveau să statornicească nu numai faima de săpător şi de epigrafist a lui Pârvan, dar şi valoarea eminentă a contribuţiei româneşti la progresele arheologiei şi istoriei pontice.

Alte documente ar merita să ne reţină atenţia, dacă nu m-aş teme că, zăbovind asupra prea multor texte, aş putea abate pe cititor de la citirea nemijlocită a unei culegeri atît de instructive şi atît de bine întocmite[9], în care se reflectă cu o turburătoare claritate nu numai

---

[6] P. 102.

[7] P. 161—162.

[8] P. 165.

[9] Fără îndoială, cercetări viitoare ale editorului vor scoate la iveală şi alte scrisori — semnate de Pârvan sau adresate lui Pârvan —, care vor îmbogăţi culegerea de azi. Pînă atunci, mi-i plăcut să-i semnalez că în arhiva Institutului de Arheologie se păstrează două scurte mesaje ale lui Iorga către Pârvan (pe care le dau în Anexă), primul în legătură cu proiectul de regulament al şcolilor din Paris şi Roma, al doilea privind tipărirea *Actelor* Congresului de bi-

destinul unui om excepţional, dar şi dezvoltarea unui întreg sector al istoriografiei româneşti în primele decenii ale secolului [10].

ANEXE

1

1922, decembrie 12. — N. Iorga către V.P., despre unele modificări de introdus în regulamentul şcolilor române din Paris şi Roma.

Dragă domnule Pârvan,

şi adausurile sînt foarte bune, afară de jurisdicţia Academiei, putînd procura Ministerului un pretext de înlocuire. Daţi fiind oamenii, ar putea trezi dificultăţi.

La directorii generali, e necesar să se spună că n-au nici o funcţie. Altfel directorii sînt debarcaţi din viaţa politică.

Primeşte, te rog, cele mai bune salutări amicale

N. Iorga

Arhiva Inst. de Arheologie, Bucureşti

2

1924, septembrie 20. — N. Iorga către V.P., în legătură cu publicarea unor comunicări — româneşti şi străine — prezentate la Congresul internaţional de bizantinologie întrunit la Bucureşti în 1924.

Domnule Secretar,

Vă trimet corecturile articolelor d-lor Ramsay, Balş şi Marinescu. Cele din urmă ar trebui arătate autorilor, ca să nu fie motive de plîngere.

Cred că este necesar să se ceară şi comunicările d-lor Brătianu, Tafrali şi care altul ar merita să fie cuprins în culegere. Fireşte că mă gîndesc şi la comunicaţia d-voastră. Am dat

---

zantinologie din 1924. Nu va fi, cred, de prisos să reproduc de asemeni o scrisoare adresată de Pârvan lui Iorga în urma atacului îndreptat împotriva acestuia cu prilejul unei întruniri electorale la Brăila. Incidentul e redat de Iorga în *Memorii*, III, p. 19 (cf. *Supt trei regi*, p. 346), iar textul pe care-l dau mai departe a apărut pentru întîia oară în Neamul românesc din 14 mai 1920.

[10] Cîteva greşeli de tipar într-un text altminteri corectat cu grijă. La p. 73 : patru *şcoli*, nu „patru secoli"; la p. 93 : Maria *Vulcu*, nu „Maria Vulcan"; p. 272, nr. 1 : *Castrimoenium*, nu „Castri-Moenium"; la p. 278 : *lekythos*, nu „Licutos"; la p. 285 : *Meurice*, nu „Maurice"; la p. 417, al treilea paragraf al scrisorii către Hippolyte Delehaye e plin de greşeli de limbă elementare, pe care nu le-a putut săvîrşi Pârvan; la fel, la p. 283, telegrama către Iorga, scrisă într-o italiană păsărească. Două mărunte confuzii se cer de asemeni îndreptate într-o eventuală nouă ediţie a cărţii : p. 248, Jérôme Carcopino n-a fost un „elenist remarcabil", ci un mare istoric al Romei, dispărut de curînd; editura „Cultura Naţională" n-a fost întemeiată de Pârvan „împreună cu cîţiva prieteni" (p. XXI), ci de bancherul Aristide Blank, *en veine de mécénatisme*, care a pierdut în această întreprindere sume însemnate înainte de a se da bătut de celelalte edituri comerciale. Pârvan a fost directorul general al societăţii, iar Marin Simionescu-Rîmniceanu administratorul ei delegat (cf. la p. 424, aceste rînduri dintr-o scrisoare a lui P. din 1923 : „. . . sînteţi Domnia-Voastră, . . . care acum trei ani aţi avut curajul să puneţi în joc cea mai mare parte a averii particulare a Domniei-Voastre pentru a întemeia « Cultura Naţională »").

d-lui Drăghiceanu pe a d-lui Bréhier, care trebuia să apară în „Buletinul Comisiunii", şi pe urmă i-am spus să v-o remită, ceea ce cred că va fi făcut.

Ordinea comunicaţiilor ar fi cea alfabetică, afară de a lui Sir Ramsay, care trebuie să treacă în fruntea tuturora.

Trimet cu persoana care s-a însărcinat a vă aduce pachetul şi manuscrisul anexat pentru Buletinul frances.

Primiţi, vă rog, salutările mele

N. Iorga

Arhiva Inst. de Arheologie, Bucureşti

3

1920, mai. — V. P. către N. Iorga, în urma bruscării acestuia la o întrunire electorală ţinută la Brăila în ziua de 9 mai 1920 [1].

Stimate şi iubite domnule coleg,

cu adîncă indignare am cetit în ziare ştirile asupra atentatului împotriva D-voastră. Dacă, din punct de vedere politic, aceasta poate fi chiar o biruinţă morală a ideilor pe care le apăraţi şi care, se pare, nu mai pot fi combătute decît cu mijloace necivilisate, aşa de puternice şi convingătoare, din punct de vedere al culturii noastre sufleteşti, sălbăticia cu care a atacat şi lovit chiar trupeşte un om care a format conştiinţa etic-naţională a întregii noastre generaţii mai tinere, dintre douăzeci şi patruzeci de ani, e o adevărată crimă socială şi cere cele mai aspre sancţiuni.

Primiţi, vă rog, iubite domnule coleg, încredinţarea unor sentimente care de douăzeci de ani încoace au rămas aceleaşi [2],

V. Pârvan

Neamul românesc din 14 mai 1920, sub titlul *În legătură cu incidentul de la Brăila*.

---

[1] Despre întîmplare, iată ce relatează Iorga în *Memorii*, III, p. 19 : „ . . . după masă, la Brăila, un enorm scandal. Ni se aruncă în cap, de o ceată de beţivi, scaune de fier; suntem ameninţaţi cu stinghii rupte ; plouă pietrele asupra noastră. Afară, un bandit caută să mă străpungă. Întrunirea nu poate continua". Cf. şi *O viaţă de om, aşa cum a fost*[2] (1972), p. 568 : „La Brăila am putut cunoaşte toată brutalitatea, gata să meargă pînă la vărsarea de sînge, a metodelor puse în serviciul idolului popular, al părintelui naţiei, şi în acelaşi timp am descoperit şi cîtă vitejie se cuprinde în rezervele sufleteşti ale oamenilor de stînga, cu revoluţia pe buze".

[2] Pentru aprecierea corectă a sentimentelor ce-l vor fi îndemnat pe semnatar să protesteze public împotriva atacului organizat de oamenii partidului la putere, redau întocmai articolul intitulat *Un atentat*, publicat de Iorga în numărul din 26 aprilie 1915 al ziarului Neamul românesc :

„Profesorul V. Pârvan, membru al Academiei Române, a fost atacat pe stradă şi lovit. I s-a spus că aceasta se face pentru vederile sale politice.

Nu ştiu de cînd ideile politice ale unui om învăţat şi de o superioară inteligenţă se „rectifică" pe stradă cu pumnul, de cine s-a întîmplat a fi mai voinic decît dînsul.

Dacă e o inovaţie, tristă, deplorabilă inovaţie !

Mai reprobabil e faptul că împotriva d-lui Pârvan s-a ţesut o legendă de nepatriotism pe care te întrebi ce o justifică.

A exprimat verbal şi în scris păreri pe care în forma lor complexă nu le poate aprecia oricine. Partea de critică aspră a lor nu împiedică însă de a se vedea că, în fond, d-sa doreşte ceea ce dorim noi toţii : România deplină, pe un drum pe care toţi ne gătim să mergem.

Oricum, cînd n-ajungem toţi ca să dăm lovitura cea grea altora, e vremea a se încerca o necinstire faţă de aceia cari, prin ştiinţa, talentul, munca şi viaţa lor, care e un model de onestitate, merită de sigur respectul public?

Triste vremi, o, ce triste vremi !"